

Median rooli sananvapauden ja henkisen huoltovarmuuden ylläpitäjänä*

Arvoisat Oikeuskulttuurin päivän osallistujat

Median rooli sananvapauden ja henkisen huoltovarmuuden ylläpitäjänä on korostunut viime aikoina ehkä enemmän kuin olisimme toivoneet. Sekä Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan että koronaviruspandemia ovat lisänneet ihmisten tarvetta tietoon, tapahtumille annettuihin merkityksiin sekä henkistä jaksamista ja yhteisöllisyyttä tukeviin mediasisältöihin. Nämä tapahtumat ovat muistuttaneet suomalaisia siitä, kuinka tärkeitä arvoja vapaus ja demokratia meille ovat. Kuinka tärkeää on, että vallankäyttäjillä on vahtijansa ja että kansa tulee kuulluksi.

Kesällä käyty poliittinen keskustelu taas muistutti, kuinka tärkeä arvo riippumattomuus on kansan ja päättäjien välissä työtään tekevälle journalistiselle medialle. Sananvapauteen kun kuuluu ilmaisunvapauden lisäksi oleellisesti yleisön oikeus saada tietoa, jonka julkaisemiseen ei muilla kuin toimituksella itsellään ole sananvaltaa.

On median tehtävä tarjota kansalaisille riippumattomasti tietoja heidän mielipiteenmuodostuksensa ja toimintansa tueksi. Demokratia ei voi toteutua, jos kansalaisilla ei ole pääsyä vapaaseen mediaan, jossa poliittisia vaihtoehtoja arvioidaan monipuolisesti ja riippumattomasti.

* *Marit af Björkesten*, VTM, strategia- ja asiakkuusjohtaja, Yleisradio. Kirjoitus perustuu Oikeuskulttuurin päivässä 10.11.2023 pidettyyn esitelmään.

Median riippumattomuuden arvoa korosti myös korkeimman hallinto-oikeuden presidentti *Kari Kuusiniemi* puhuessaan syyskuussa vasta työnsä aloittaneelle Ylen uudelle hallintoneuvostolle. Kuusiniemi toi kansanedustajista koostuneelle yleisölle erinomaisesti esiin, miten median riippumattomuus ei ole olemassa toimittajia itseään varten vaan sen tarkoitus on turvata kansalaisten tiedonsaantioikeudet – aivan kuten tuomioistuinten riippumattomuuden on tarkoitus turvata kansalaisten oikeus saada lakiin perustuvia tuomioita kulloistakin vallanpitäjistä riippumatta.

Politiikassa päätöksiä tehdään niukankin enemmistön voimin, mutta jotta enemmistöllä on legitimitetti tehdä päätöksiään, tarvitaan media, joka ei ole tuon enemmistön hallinnassa. Siksi myös Yleisradion tehtävästä, rahoituksesta ja valvonnasta on vakiintuneen käytännön mukaan päätetty eduskunnassa parlamentaarisesti yli hallitus-oppositiorajan. Tällä tavalla Yle on pidetty suojassa poliittisten voimasuhteiden muutosten vaikutuksilta. Omistajalla ei saa olla sananvaltaa tiedonvälityksen sisältöä koskeviin päätöksiin. Tämä riippumattomuuden periaate pätee yhtä lailla sekä julkisen palvelun mediaan että yksityisomisteiseen mediaan.

Yleisradiolla on kuitenkin julkisen palvelun mediana erityinen velvollisuus huolehtia siitä, että oikeus riippumattomasti tuotettuihin laadukkaisiin sisältöihin on kaikilla – ei ainoastaan maksukykyisillä. Ylen asema suomalaisessa yhteiskunnassa perustuu ajatukseen, että luotettavan tiedon, kulttuurin, ajanvietteen ja yhteisten kokemusten tulee olla kaikkien saatavilla esimerkiksi varallisuudesta tai asuinpaikasta riippumatta. Demokratia on kansan valtaa vain, jos pystymme tarjoamaan jokaiselle riittävät edellytykset osallistua ja vaikuttaa.

Suomalaisten sananvapaudesta huolehtiva vapaa ja luotettava kotimainen media on yksi tärkeistä huoltovarmuusresursseistamme. Ehkä itsestään selvin osa median huoltovarmuustoimijuutta on varautumistoiminta, jolla turvataan luotettavan tiedon jakeleminen oloissa kuin oloissa. Tätä puoltaan kotimainen media on jo pitkään vahvistanut toimialan ja viranomaisten välisen yhteistyön keinoin. Varautumisemme on tehnyt vaikutuksen myös muun muassa ruotsalaisiin kollegoihimme, jotka ovat turvallisuustilanteen muututtua käyneet aktiivisesti tutustumassa järjestelyihimme.

Mikään määrä teknistä varautumista häiriötilanteisiin ei kuitenkaan riitä, jos kotimainen media ei ole kriisin koittaessa jo valmiiksi osa ihmisten arkea. Pohja toimia kriisissä luodaan normaaliaikana. Kriisioloissa luottamukseen perustuvaa suhdetta asiakkaaseen on myöhäistä rakentaa. Myös tässä näkyy se, miksi on tärkeää, että kotimainen media pystyy tavoittamaan ihmiset laajasti esimerkiksi ikään, äidinkieleen tai tulotasoon katsomatta.

Medialle huoltovarmuus on suuressa määrin myös henkilöstön hyvinvointiin liittyvä kysymys. Kykymme toimia on riippuvainen työntekijöidemme jaksamisesta ja työskentelyolosuhteista. Yhteiskunnallisella ilmapiirillä on suora vaikutus myös huoltovarmuuteemme. Olemme Ylessä tunnistaneeet toimittajiin kohdistu-

van uhkailun ja maalittamisen keskeiseksi työturvallisuusteemaksi ja siksi panostaneet henkilöstölle tarjottavaan tukeen.

Kyky tuottaa ja jakaa luotettavaa tietoa ei kuitenkaan ole koko kuva siitä, mitä medialta vaaditaan kriisioloissa. Itse saimme tästä opetuksen koronapandemian aikaan, kun näimme, miten tärkeää oli tarjota ihmisille sisältöjä, jotka tukivat jaksamista ja yhdistivät kansaa yhteisten kokemusten äärellä. Sama pätee myös äärimmäisissä olosuhteissa. Kollegamme Ukrainan yleisradioyhtiössä ovat keroneet, että sodan aikana heidän keskeisimmät haasteensa ovat liittyneet siihen, miten tarjota kansalle ajanvietettä ja lohtua. Henkinen huoltovarmuus ei siis synny vain siitä, että uutiset löytävät yleisönsä kaikissa oloissa. Myös tunteet tarvitsevat kanavansa, jota pitkin purkautua. Tässä Ylellä ja koko kotimaisella medialla on keskeinen rooli.

Historiankirjoituksessa kerrotaan, että aikalaiset muotoilivat 1920-luvulla perustetun Yleisradion tärkeäksi tehtäväksi toimimisen ”sillanrakentajana kaupunkien ja maaseudun välillä hävittäen siten välimatkat”. Kun samat ohjelmat tavoittivat radioaaltoja pitkin kaikki niin kaupungeissa kuin maaseudulla, syntyi ymmärrystä yhteisestä Suomesta. Tätä nykyä tuo tehtävä tuntuu yhä kovin tultulta. Jakolinjat vaan löytyvät monesta muustakin ulottuvuudesta kuin kaupunkien ja maaseudun väliltä.

Internetiltä ja sosiaaliselta medialta on toivottu yhteiskunnallisen keskustelun moniäänistämistä ja tasapuolistamista – portinvartijoiden vallan vähentämistä. Tällä alueella sosiaalinen media on synnyttänyt sananvapauden näkökulmasta myös myönteisiä kehityskulkuja. Haittapuolet ovat kuitenkin ilmeiset. Yle teetti syyskuussa kyselytutkimuksen osana keskustelukulttuurin parantamiseen pyrkivää Hyvin sanottu -hanketta. Tämän väestöä edustavan tutkimuksen mukaan yhteiskunnallinen keskusteluilmapiiri on suomalaisten mielestä menossa hälyttävään suuntaan. Peräti 68 prosenttia suomalaisista kertoo kokevansa keskustelukulttuurin huonontuneen. Muutosta viime vuoteen on 10 prosenttiyksikköä.

Yksi keskeinen kotimaisen median haaste on ratkaista, miten vahvistaa sekä sananvapautta että yhteiskunnan koheesiota. On tärkeä ymmärtää, että koheesio ei tarkoita yksimielisyyttä. Pikemminkin päinvastoin. Koheesio syntyy siitä, kun vaikeatkin asiat tulevat käsitellyiksi ja debatit käydyksi ilman, että revimme yhteiskuntaamme riekaleiksi. Kun ymmärrämme ympäröivää maailmaa ja toisiamme, sisäistämme paremmin sen, mikä meitä yhdistää. Ja voimme ammentaa voimaa erilaisuudestamme.

Ylen johtoryhmä ja hallitus vierailivat viime kuussa Oxfordin yliopiston yhteydessä toimivassa Reuters-instituutissa, joka vertailee vuosittaisessa Digital News Report -julkaisussaan uutisten kuluttamista kymmenissä maissa. Yksi tutkijoiden esittelemistä uusimman raportin havainnoista oli se, että vertailun mukaan maissa, joissa kritiikki mediaa kohtaan on kovinta, on luottamus mediaa kohtaan heikkoa.

Suomi edustaa vertailussa kategoriaa, jossa luottamus mediaa kohtaan on vahvaa ja kritiikki suhteellisen vähäistä, mitä selittää muun muassa se, että mediamme ei ole samalla tavalla poliittisesti polarisoitunut eri leireihin kuin monissa muissa maissa. Myös Suomessa olemme nähneet viime aikoina tapauksia, joissa mediaa on pyritty vetämään aktiivisesti poliittisen keskustelun osapuoleksi. Reuters-instituutin raportin löydösten näkökulmasta tällä ei liene myönteistä vaikutusta mediaan kohdistuvaan luottamukseen, joka on kaiken median toiminnan, myös huoltovarmuuden tukemisen, edellytys.

Kysymys siitä, mitä käsitämme kritiikiksi, ei ole yhdentekevä. Ammatti-mainen mediakritiikki ja alalla aktiivisesti käyty itsereflektio voivat parhaassa tapauksessa tukea mediaan kohdistuvaa luottamusta. Median tulee antaa tilaa perustellulle kritiikille ja myös subjektiivisista kokemuksista kumpuaville tyytymättömyyden osoituksille. Oma lukunsa kuitenkin on mediaan instituutiona kohdistuva systemaattinen kyseenalaistaminen ja tietoinen luottamuksen rapauttaminen. Siinä ei ole kyse mediakritiikistä vaan informaatiovaikuttamisesta. Koko suomalaisen yhteiskunnan tulee olla tarkkana siinä, ettemme erehdy mieltämään painostamista kritiikiksi tai kritiikkiä painostamiseksi.

Meidän tulee vaalia vahvuuksiamme, joihin kuuluvat median toiminta-edellytysten turvaamiseksi olemassa olevat käytännöt, kuten kattava itsesääntely. Niitä vahvuuksiamme, jotka ovat jo pitkään varmistaneet maailman huippua edustavan sananvapautemme.

Marit af Björkesten